

Ερμηνείες για το πολιτικό σύστημα, 1949-1967

Διάλεξη στο μάθημα Οικονομικής Ιστορίας
του καθηγ. Γ. Αλογοσκούφη,
ΟΠΑ, Δευτέρα 19 Δεκεμβρίου 2022

Δημ. Α. Σωτηρόπουλος
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης
και Δημόσιας Διοίκησης,
ΕΚΠΑ

Περίγραμμα της ομιλίας

- Διασαφήνιση εννοιών και θεωρητικό πλαίσιο
- Πολιτικές παρατάξεις και διαιρετικές τομές
- Οι δύο κόσμοι – δύο πολιτικές κουλτούρες
- Χαρακτηρισμοί του μεταπολεμικού πολιτεύματος
- Χαρακτηριστικά του μεταπολεμικού συστήματος
- Συστημικές κρίσεις και κοινωνικές βάσεις της πολιτικής
- Τα αίτια της δικτατορίας των Συνταγματαρχών
- Συμπεράσματα

Θεωρητικό πλαίσιο (I)

- Πολιτικό σύστημα
- Πολιτικό καθεστώς ή πολίτευμα
- «Παρα-σύνταγμα» (Μάνεσης, Αλιβιζάτος κ.ά.)
- Ιστορική κληρονομιά (αντιφιλελευθερισμός και αντικομμουνισμός)
- Πλέγμα εξουσίας (Δερτιλής): σύνολο θεσμικών και εξωθεσμικών φορέων και οι μεταξύ τους σχέσεις
- Σχέσεις ασυμμετρίας: επιβολή εξωθεσμικών πάνω στους θεσμικούς φορείς και επιβολή Βασιλιά και στρατού πάνω στην εκλεγμένη κυβέρνηση
- Δηλαδή, παίκτες αρνησικυρίας: οι εξωθεσμικοί φορείς
- Κοινωνικά στρώματα και πολιτικο-οικονομικές ελίτ

Θεωρητικό πλαίσιο (II): Διασαφήνιση εννοιών

- Ο όρος «μεταπολεμικό πολιτικό σύστημα» αφορά σύνολο πολιτικών δομών και διαδικασιών στη διάρκεια μιας εικοσαετίας, 1947-1967 (1947, κήρυξη του ΚΚΕ εκτός νόμου, 1967 δικτατορία των Συνταγματαρχών)
- Ο όρος περιλαμβάνει φορείς που μετά το 1949 ασκούσαν τυπική εξουσία (πχ, κυβέρνηση, βασιλιάς) και άτυπη εξουσία (πχ, ΗΠΑ) και διαδικασίες, όπως εκλογές και συλλογική δράση
- Πολιτικές παρατάξεις: κομματικές οικογένειες
- Πολιτική συμμετοχή: τυπική (πχ, εκλογές) και άτυπη (πχ, κινήματα διαμαρτυρίας φοιτητών, οικοδόμων, υπαλλήλων κ.ά.)
- Πολιτικός αποκλεισμός (R.M. Fishman)

Χαρακτηρισμοί του μεταπολεμικού πολιτεύματος

- Βασιλευόμενη δημοκρατία (κοινοβουλευτικό πολίτευμα)
- «Πειθαρχημένη» δημοκρατία (Μουζέλης κ.ά.)
- «Καχεκτική» δημοκρατία (Νικολακόπουλος)
- Έξωθεν όρια και φορείς αρνησικυρίας (veto) στη λειτουργία της δημοκρατίας: Βασιλιάς, στρατός, ΗΠΑ
- Θύλακες και διαδικασίες χωρίς μηχανισμούς δημοκρατικής λογοδοσίας (στρατόπεδα συγκέντρωσης, τόποι εξορίας, εκτελέσεις κομμουνιστών) και πολιτικός αποκλεισμός κυμαινόμενων μερίδων των ψηφοφόρων (επιτήρηση της πολιτικής συμπεριφοράς από το κράτος)
- Άρα, μη εδραιωμένη φιλελεύθερη δημοκρατία (Linz – Stepan)

Πολιτικές παρατάξεις και διαιρετικές τομές (I)

- **Πολιτικές παρατάξεις**
- Από τις αρχές της δεκαετίας του 1920, τρεις παρατάξεις: Δεξιά – Κέντρο – Αριστερά

- **Διαιρετικές τομές**
 - Βενιζελικοί – Αντιβενιζελικοί, 1910-1940
 - Δεξιοί, κεντρώοι, κεντροαριστεροί – Κομμουνιστική Αριστερά, 1944-1961
 - Σταδιακή μετατόπιση της διαιρετικής τομής
 - Δεξιοί – Αντιδεξιοί (αριστεροί και κεντρώοι), 1961 έως 1967

Πολιτικές παρατάξεις και διαιρετικές τομές (II)

- Αναπροσαρμογή της ιστορικής κληρονομιάς της μεσοπολεμικής περιόδου και τριμερής διάκριση αλλά και πόλωση
- Αρχικός κατακερματισμός εντός της δεξιάς και της κεντρώας κομματικής οικογένειας/παράταξης (πχ, Ακροδεξιά κόμματα, ΕΣ και ΕΡΕ, Κεντρώα κόμματα ΕΠΕΚ και ΕΚ).
- Από το 1961 σταθεροποίηση κομματικού συστήματος και μιας διαιρετικής τομής (Δεξιά – Αντιδεξιά)

Χαρακτηριστικά του πολιτικού συστήματος, 1947-1967 (I)

- **Εξέλιξη του συστήματος στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου = έξωθεν περιορισμοί στη δημοκρατία**
- **Θεσμικοί και εξωθεσμικοί φορείς πολιτικής επιρροής στο σύστημα:**
 - Το παλάτι
 - Ο στρατός και οργανώσεις αξιωματικών
 - Οι ΗΠΑ
 - Ισχυροί βιομήχανοι και εφοπλιστές. Διευκολύνσεις ειδικά προς συγκεκριμένους μεγάλους εγχώριους και ξένους επιχειρηματίες
- **Κομματικό σύστημα:**
 - Σύστημα του ενός κυρίαρχου κόμματος έως το 1961 (ΕΣ, κατόπιν ΕΡΕ)
 - Σύστημα περιορισμένου αλλά πολωμένου πλουραλισμού, 1961-1967 (ΕΡΕ - ΕΚ - ΕΔΑ)

Χαρακτηριστικά του πολιτικού συστήματος, 1947-1967 (II)

- Δύο ασύμβατοι κόσμοι (Νικολακόπουλος)
- Νικητές και ηττημένοι του Εμφυλίου, με ελάχιστα σημεία πολιτικής επαφής (συμμετοχή στις εκλογές, Κυπριακό)
- Αριθμητική υπεροχή νικητών (ηττημένοι, 1/4)
- Διακριτές εμπειρίες, τρόποι σκέψης και ζωής
- Κρίσιμα γεγονότα: αστυνομικές/πολιτικές ειδήσεις. Διεθνείς/εσωκομματικές εξελίξεις
- Όρια της ανωτέρω διχοτομικής προσέγγισης

Χαρακτηριστικά του πολιτικού συστήματος, 1947-1967 (III)

- Παρεμβάσεις της Βασιλείας στον κοινοβουλευτισμό (πχ, 1955, 1965)
- Μη υπαγωγή του στρατού στην εκλεγμένη κυβέρνηση
- Παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Μακρόνησος)
- Αστάθεια του κομματικού συστήματος (κατακερματισμός του κομμάτων του Κέντρου)
- Κόμματα «προυχόντων» (πλην της ΕΔΑ, που ήταν «μαζικό» κόμμα, οργανωμένο από το ΚΚΕ)
- Μεγάλη ανισορροπία μεταξύ της εκτελεστικής εξουσίας αφενός και της νομοθετικής και δικαστικής εξουσίας αφετέρου (σε βάρος της Βουλής και του δικαστικού συστήματος)
- Κυβερνητικός έλεγχος πολιτικο-διοικητικών και κοινωνικών θεσμών (δημόσιας διοίκησης, κρατικών ΜΜΕ, συνδικάτων)

Συστημικές κρίσεις και κοινωνικές βάσεις της πολιτικής (I)

- Πελατειακά δίκτυα μεταξύ πολιτευτών των εκάστοτε κυβερνώντων κομμάτων και ψηφοφόρων
- Πολιτική συμμετοχή, μέσω δικτύων και κατά οικογένειες
- Οριζόντια, κατά κοινωνική στρώματα, υποστήριξη του πολιτικού καθεστώτος, αλλά κυρίως κάθετη υποστήριξη, δια μέσου των στρωμάτων, με βάση οικογενειακές εμπειρίες Εμφυλίου και πελατειακές σχέσεις (Μουζέλης)
- Ιδεολογική μάλλον, όχι ταξική, βάση κατανομής της ψήφου
- Συγκρότηση μεσαίων και μικρομεσαίων στρωμάτων «εκ των άνω», από το κράτος: διορισμοί, δάνεια, διευκολύνσεις (Τσουκαλάς, Βεργόπουλος)

Συστημικές κρίσεις και κοινωνικές βάσεις της πολιτικής (II)

- Ενδοκομματικές κρίσεις (πχ, εντός της ΕΡΕ) αλλά κυρίως: *Κρίση νομιμοποίησης* της μεταπολεμικής δημοκρατίας
- Επανελημμένη αμφισβήτηση του πολιτικού καθεστώτος, από τους ωφελημένους και ζημιωμένους από αυτό
- Από τους ωφελημένους: αμφιβολίες για τη δημοκρατία, από Παλάτι, υπερσυντηρητικούς πολιτικούς, αξιωματικούς, δυνάμεις ασφαλείας
- Από τους ζημιωμένους: αμφισβήτηση από την Αριστερά του κοινωνικο-οικονομικού καθεστώτος, αμφισβήτηση από το Κέντρο, στη δεκαετία του 1960, της δημοκρατικότητας του πολιτικού καθεστώτος λόγω των αντιδημοκρατικών παρεμβάσεων του πλέγματος εξουσίας.

Συστημικές κρίσεις και κοινωνικές βάσεις της πολιτικής (III)

- *Κρίση πολιτικής αντιπροσώπευσης*
- Παρά τα οφέλη από συλλογικές (όχι μόνο ατομικές) πελατειακές σχέσεις, αποσύνδεση πολιτικής εξουσίας από ευρέα κοινωνικά στρώματα
- Επέκταση αστικών στρωμάτων, μετά από εσωτερική μετανάστευση κατοίκων της υπαίθρου προς τις πόλεις
- Κοινωνική από-συμπίεση λόγω μετανάστευσης πληθυσμού της υπαίθρου και προς Αυστραλία, Γερμανία, Βέλγιο
- Άνοδος μορφωτικού επιπέδου και κοινωνικών προσδοκιών του εγχώριου πληθυσμού
- Τα όρια της πελατειακής ενσωμάτωσης στην πολιτική (συλλογικά κινήματα διαμαρτυρίας στη δεκαετία του '60)

Συστημικές κρίσεις και κοινωνικές βάσεις της πολιτικής (IV)

- Πολιτική πόλωση χωρίς πολιτική αστάθεια;
- Αναμφισβήτητη πόλωση Δεξιάς – Αριστεράς και αργότερα Δεξιάς – Αντιδεξιάς
- Ωστόσο, «ακυβερνησία» μόνο μεταξύ 1950-52 και 1965-67
- Σταθερό, σχετικά ολιγάριθμο, πολιτικό προσωπικό (περίπου 300 υπουργοί/υφυπουργοί συνολικά, προερχόμενοι από οικογένειες με πολιτική παράδοση ή από ελευθέρια επαγγέλματα)
- Όμως, το πολιτικό σύστημα συνολικά ήταν ασταθές, λόγω των κοινωνικών του όψεων.

Πολιτική πόλωση και αστάθεια: κοινωνικές όψεις

- Το μετεμφυλιακό κράτος, ούτε «κράτος δικαίου» ούτε «κράτος πρόνοιας»
- Η οικονομική μεγέθυνση χωρίς αναδιανομή οικονομικών πόρων
- Η εσωτερική μετανάστευση, η διόγκωση των μορφωμένων αστικών στρωμάτων, η επαφή με τις Δυτικές οικονομίες και δημοκρατίες και κουλτούρες (τρόπους ζωής), η εξίσωση Αντιδεξιά=Δημοκρατία

Τα αίτια της δικτατορίας των Συνταγματαρχών

- Εναλλακτικές ερμηνείες: στρατηγική μερίδων της κεφαλαιοκρατικής τάξης; συμφέροντα της μεσαίας τάξης;
- Τέσσερα, πιο ειδικά και ρεαλιστικά αίτια:
- Επανελημμένη αμφισβήτηση του πολιτικού καθεστώτος, από το ίδιο το πλέγμα εξουσίας
- Λειτουργία του στρατού όχι ως ενιαίου θεσμού, αλλά ως συνόλου παράλληλα συγκροτημένων ομάδων ελίτ
- Η αντι-κομμουνιστική ιδεολογία ως αποκλειστικό πρίσμα πρόσληψης της πραγματικότητας από τις ελίτ
- Σιωπηρή συναίνεση μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων, μετά τις εμπειρίες πολιτικών διενέξεων 1965-66, εν μέσω ταχείας οικονομικής μεγέθυνσης της χώρας

Συμπεράσματα

- Ανολοκλήρωτη δημοκρατία
- Δύο πολιτικές κουλτούρες
- Από την τομή Δεξιάς/Κέντρου-Αριστεράς, στην τομή Δεξιάς-Αντιδεξιάς
- Αμφισβήτηση της εξουσίας από το ίδιο το πλέγμα εξουσίας
- Κρίση νομιμοποίησης και κρίση πολιτικής αντιπροσώπευσης